

ՊՐՈՖ. ԱՌԱՔԵԼ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ԳԱՊԱՍԱԽԱԼՅԱՆ (1740—1808)

Գաղասախայյանը ծնվել է Կեսարիայում 1740 թվականին: Հոր անունը եղել է Գապար: Սկզբնական կրթությունն ստացել է քաղաքի սուրբ Կարապետի եկեղեցուն կից դպրոցում: Այդտեղ նա սովորում է 10 տարի, ստանում դպիրի աստիճան: Այնուհետև նա մեկնում է Կոստանդնուպոլիս և իր կրթությունը շարունակում կարմեցի Հարություն վարդապետի մոտ: Նա դառնում է Աշանավոր երաժիշտ և գրում երեք հատորանոց աշխատություններ Երաժշտության մասին:

Առաջին հատորն անվանել է «Նվագարան», որը փոքրադիր գիրք է՝ բաղկացած 481 էջից և առաջաբանից՝ 7 էջ: Տպագրվել է Կոստանդնուպոլսում 1794 թվականին Ակնեցի Մինաս Չերազ ամիրայի ծախքով:

Նվագարանը Գաղասախայյանի երախայրիքն է, ինչպես գրում է առաջաբանում. «Ձի առաջին պտուղ մեր է, որպես թե ի նորոյ տնկոյ՝ նոր ծաղիկ և նորահաս պտուղ»: Ինչպես գրում է Պաղտատար դպիրը, նույնը կրկնում է և Գաղասախայյանը. «ասելով՝ եթե գրքիս մեջ գտնվի որևէ հաճելի և օգտակար բան, այն բարի տուրք է տրված Աստծուց, իսկ եթե անվայել որևէ բան լինի, այդ, վերագրեցեք «մեր տհասություն»: Գրքի բովանդակությունը կրոնական է. «Երգ առ ամենաարքունի կոյսն Մարիամ», «Աստուածածնի», «Երգ թյապտության», «Քառասնորեայ գալստեան Տեառն», «Տեսողնդառաջին», «Երգ մկրտության Տեառն», «Երգ ծաղկազարդի», «Ողբ խաչելության Քրիստոսի», «Երգ Յարութեան Քրիստոսի», «Երգ Համբարձման», «Երգ Հոգւոյ գալստեան», «Երգ այլակերպութեան», «Երգ վերսիրիսման», «Երգ եկեղեցւոյ», «Երգ սրբոյ խա-

չին», «Երգ սրբոյ Էջմիածնի», «Երգ լուսացնող սրբոյ գերեզմանին», «Ներքող սրբոյն Յոհաննու Կարապետին», «Սրբոյ ամորդոյն», «Վասն սրբոյ Մկրտչին Քրիստոսի», «Երգ սրբոյն Ստեփաննոսի Նախավկային», «Երգ սրբոյ Տօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաորչին», «Երգ սրբոյն Բարսեղի Կեսարի Հայրապետին», «Երգ սրբոյն Մինասայ արազակոս վկային Քրիստոսի», «Երգ առ մայրն ողորմութեան», «Առ մայրն երանութեան», «Առ ամեներանուհի կոյսն Մարիամ», «Երգ առ վերին Երուսաղէմ», «Աղերս առ Որդին անմահի», «Երգ խրատօրէն», «Երգ ի վերայ լուսոյ եղականի», «Ի վերայ լուսոյ անեղականի», «Առ վերինն խնդութիւն», «Երգ յունարէն», «Ազդեցութիւն ինչ երաժշտական» (երկար կանգ է առել այստեղ ազդեցության վրա), «Տաղ անտեսաց», «Երգ յունարէն» (բձ), «Երգ յունարէն» (բկ), «Երգ ցնծութեան արդարոց», «Երգ յունարէն» (բձ), «Ծննդեան, յարութեան, խաչի», «Առ Տէրն զօրութեանց», «Առ անմահ Բանն», «Սաղմոս օրհնութեան, «Առ Բանն Հօր պատկեր», «Առ Որդին Ծիածնին Սաղմոս Առաքական», «Առ Երանուհի կոյսն Մարիամ», «Ծննդնդեանն», «Երգ երաժշտական», «Ողբ տիրամօրն», «Ողբ Երեմիա Մարգարէին», «Սուրբ Աստուած» (հունարէն):

Էջ 161-ից մինչև 218 քննության է առնում երաժշտական հարցեր, խազերը, ութ ձայները (որոնք գոյություն ունեն և հունական եկեղեց. երաժշտության մեջ), շարականներն ըստ ութ ձայների: Այդ հարցերի քննության մեջ ցուցաբերել է խորը գիտություն և հմտություն, համեմատելով իր ժամանակի հայկական և հունական երաժշտության հետ:

Այնուհետև շարունակում է թվել աշխարհիկ և կրոնական երգեր:

Երկրորդ գրքույկը վերնագրել է **Երգահան: Գրքույկի անվանաթերթի վրա գրված է «Գրքույկս կոչեցեալ Երգարան**

Ծարադրեցեալ ի Կեսարացի Գապասա-
խալեան Գրիգոր դպրէ:

Արդեամբ և ծախիւքն իւրոյ:
յԱմի ՏՃ 1803, և Մերոյս ումծր
փետրուարի դ

Ի Կոստանդնուպօլիս քաղաքի
ի տպարանի՝ Յօհաննիսեան Պօղոսի:
Գրքույկը քաղկացած է 159 էջից:

Անվանաթերթից հետո երկրորդ էջը վեր-
նագրված է «Աղերս առ սուրբ հոգին Աստ-
ուած»:

«Աղերսը», որ համապատասխանում է ա-
ռաջարանին, գրված է չափածո և ընդգր-
կում է 2/3 էջ:

Գրքույկի քովանդակությունը, որ սկսվում
է 7-րդ էջից, հետևյալն է.

Երգ ի վերայ երկնի:

Ի վերայ աստեղաց

Ի վերայ օդոյ

«**Ի վերայ**» երկրի (գրվում է գրքույկի
երկու էջը), «**Ի վերայ ծովու**» գրվում է
գրքույկի չորս էջը:

Այնուհետև շարունակվում են կրոնական
երգեր՝ «Առ երկնատուր»,

«Առ Հայրն երանութեան», «Սրբոյ Կու-
սին», որին դիմում է.

«Գեղեցկափայլ գեղ գեղեցիկ ի գերա-
գոյն

Գերանարատ, շքեղատիպ վեհագոյն
Լե՛ր իմն միջնորդ, ծնեալն ի քէն Միածնին
Քեզ պաղատիմ մայր Աստուծոյ մաքրա-
նուն»:

Մյուս երգերն են՝ «Առ փրկիչն», «Առ Տէրն
գօրութեանց», «Առ փրկիչն Յիսուս», «Առ
սուրբ կոյսն», «Առ կոյսն Մարիամ», «Առ
միջնորդն երկնային», «Երգ սրբոյն յօհաննու
Կարապետի», «Երգ խրատին»:

«Երգ խրատին»-ի մեջ հեղինակը ընթեր-
ցողին հորդորում է հույս չդնել երկրավոր
իշխանների վրա. ավելի քարի է հուսալ
Աստծուն, Փրկչին, քան իշխաններին: Գա-
պասախալյանը ապրել է օտար իշխանու-
թյան բռնության տակ և քնականորեն նը-
րանցից լավ քան սպասել չէր կարող:

«Մի՛ յուսայք դուք որդիս մարդկան իշխա-
նութեանց, մի՛ յուսայք. զի ոչ գոյ փրկու-
թիւն ի նոսա ճշմարիտ, մի՛ յուսայք: Բարի է
յուսալ ի Տէր, քան յուսալ ի մարդ, մի՛ յու-
սայք, քարի է յուսալ ի Տէր, քան յուսալ իշ-

խանս, մի՛ յուսայք, զի փրկիչ այն է, որ ի
հրոյն յախտնից գերծանէ»:

Էջ 87-ից մինչև 56-ը աշխարհիկ երգեր
են՝ նվիրված Գարնան, Վարդին, Թութա-
կին, Արեգակին, Երգ ուրախութեան և այլն:
Երգարանի էջ 87—89-ում գետնոված է
Էջմիածնին նվիրված երգը.

ԵՐԳ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԻԱԾԻՆԻ

Ի փառափել Արարատեան յօրինեցար

դու անճման

Անճառ փառօք ցուցար խորան

սուրբ Էջմիածին:

Գերապայծառ եօթնաձեղուն, ջահարորբոք

յուսագեղուն

Զարմանաքանչ քարեքեղուն, գլուխ և

Մայր ամենեցուն,

սբ. Էջմիածին:

Ռենական՝ լոյսն փայլատակեալ.

Երկնահանգոյն ձևօք ցուցեալ

Կամարազարդ Սիոն շինեալ

Մայր հաւատոյ վերաձայնեալ

սբ. Էջմիածին:

Իմաստութեան գափ անուանեալ

Բարձրագիտակ խորան կազմեալ

Առ երկնաէջ լուսով լցեալ

Եւ քան զարփին լուսափայլեալ՝

սբ. Էջմիածին:

Գեր քան զյաւէտ մեծաստանոց

Խորհրդատու քերեալ դիմաց.

Գերահռչակ գոյ հայեւեաց,

Աղբիւր առատ եւ ծարսեաց.

սբ. Էջմիածին:

Որով ըզմեզ առատացո

Անճառ փառօք զարդարեցո

Զարաքեալ անձին մեր գովացո՝

Պահելով միշտ ի շնորհքս քո

սբ. Էջմիածին:

Ռոտւմ՝ ի քէն մայր հաւատոյ

Վերընկալուչ փառաց լուսոյ.

Ո՛վ մշտափայլ գերաշարգոյ

Այց արասցես ծառայիս քո

սբ. Էջմիածին:

Է լուսալի՝ զարմանալի.

Չքնաղաշուք հիսնալի

Ի սէր քոյին այս խղճալի

Գոռս, գոչէ միշտ քաղճալի

սբ. Էջմիածին:

Նվագարանի մեջ իշխում են կրոնական
երգերը: Նվագարանում տեղ են գտել նաև
հունարեն լեզվով կրոնական երգեր հայերեն
թարգմանությամբ:

¹ Ռենական նշանակում է աստվածային:

² Րոտւմ նշանակում է խնդրեմ, հայցեմ:

Հունարեն կրոնական երգերին նվիրել է 21 էջ (89—110 էջը):

Հունարեն երգերից հետո գրքույկի վերջին մեկուկես էջը նվիրել է երաժշտության բնութագրմանը՝ «Յաղագս երաժշտության, թե՛ զինչ է»:

Երաժշտությունը գիտություն է, որ ուսուցանում է ձայների համեմատությունները, բոլոր եղանակների կերպերը: Նրա մասերը երեքն են՝ նվագական, եղանակական և սրնգական: Առաջինը այն է, որ միշտ երգում ենք ձայնով, ինչպիսին է տալը, մեղեդին, շարականը:

Երկրորդն է եղեգնափողը՝ սրինգը և սրանց նմանները:

Երրորդն է աղմուսարանը՝ քնարը, ծընծղան, որոնց վրա ձեռքով քաղցր ձայն են արձակել տալիս:

Նա էլ առնանի երեք կերպ՝ անհամեստ, համեստ և բարի:

Գրքույկի էջ 115-ից մինչև 141-ը նվիրել է կրոնական բովանդակությամբ մեղեդիներին:

Մեղեդիները նույնպես նվիրված են եկեղեցական զանազան տոների: Սակայն Մեղեդիները Գապասախայանի սեփականը չեն, այլ սուրբ հայրերի շարադրածը: Մեղեդիները շարադրել է հետևյալ վերնագրի տակ:

Մեղեդիք բազումք, ի սրբոց հարցն մերոց ասացեալք, որք միով ձայնիւ եղանակին ըստ ոտիցն չափոյ.

Անտեսաց, Յարութեան, Վարդավառական (Նարեկացոյ), Վերափոխման, Լուսաորչին, Հայրապետաց, Մարտիրոսաց:

Մեղեդիք ծննդեան

Նոր ծաղիկ այսօր բոխէ յարմարգոյն յեսւնայ:

Այս մեղեդիների թիվը 10 է, Յարութեան 3, մեղեդիներ նվիրված Տառնդատաշին, Ծաղկազարդին, Յարութեան (5), Համբարձման, Հոգեզալուստին, Վարդավառին, Վերափոխման, Սրբոյ խաչին (3), սրբոյ եկեղեցոյ, Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին, Սրբոյն Ստեփաննոսի Ասիսականին, Սրբոյ Լուսաորչի (Ձայն բարձեալ յերկինս առ քեզ, այսօր մեք յերկրէ գովմեք, սուրբ հայրդ Գրիգորիս, մեղօք տառապեալ որդիքս), Սրբոց առաքելոց (2), Մարգարէիցն, Հայրապետին (Յակոբոս), Մարտիրոսաց, Հոփսիսմեանց, Հոգեզալուստեացն Յովհաննու Ոսկեբերանին, սրբոյն Սարգսի, սրբոց Մարտիրոսաց, սրբոց առաքելոց:

Մեղեդիք ըստ կարգի

Սրբոյ ծննդեանն Քրիստոսի, սրբոյ յարութեան, սրբոյ Համբարձման, սրբոյ մեծահրաշին, Հոգոյն սրբոյ գալստեան, սրբոյ Վերափոխման, սրբոց առաքելոց (2), սրբոյ Լուսաորչին մերոյ, Սրբոց Հայրապետացն,

սրբոց մարտիրոսացն, սրբոց կուսանացն, սրբոյն Վահանայ (Յաղթող զօրութեամբ, վերնակաճալ լցեալ, քաջն զօրականս երանելին Վահան), սրբոյն Սահակայ և Մեսրոպայ (Բարունք պանծալիք, որոյոց մարդկան տածողք, ո՛վ սուրբդ Խաահակ և վարդապետ Մեսրոպ), սրբոյ միտոնի, սրբոյ Յարութեան, Ծննդեան (2), Վերափոխման:

Տաղերգութիւնքն են ըստ կարգի

Այս երգերը նույնպես կրոնական են և նվիրված Աստվածածնին (3), Յարութեան, Ծաղկազարդին, հրեշտակաց, Ս. Ստեփաննոսին, Առաքելոց, սուրբ Յակոբին, խաչին (2), Անտեսաց, Ծննդեան, Համբարձման, Հոգոյն սրբոյ գալստեան, մարտիրոսաց, Աւագ հինգշաբթի (8), Որդոց Որոտման, Յակոբայ առաքելոյն, Պետրոսի և Պօղոսի, ուրբաթի, Աստուածածնին:

Տաղ Յարութեան

(յօրինեալ ի շնորհալի Հայրապետէ, մեղեդի ծննդեան ի Նարեկացոյ):

Դրանով ավարտվում է երգարանը: Այդ նյութից հետո տեղադրված է բառարանը այբբենական կարգով, և որին հաջորդում է «Հայր մերը» հայերեն, հունարեն և տառերով:

Գրքույկի վերջում, բառարանից հետո տրված է հիշատակարան («Յիշատակարան գրքոյս»): Վերջում «Ցանկ և ցուցակ յաղագրս դիւրագիտ լինելոյ համբակացն թէ որպիսի կերպիւ վերերգեն իւրաքանչիւր երգն»:

Երրորդ գրքույկը վերնագրված է **Գիրք երաժշտական**: Անվանաթերթի վրա գրված է.

Գիրք

Երաժշտական

Յորում պարունակին հայերեն,

Յունարեն, և պարսկերեն հարց

մունք և պատասխանատուութիւնք

համառոտաբար...

Արդեամբ շարագրողի Կեսարացի

Գապասախայեան Գրիգոր դպրի:

Ի թոին հայոց ոմնք: Յուլ. 20:

Ի տպարանի Յովհաննիսեան Պողոսի:

Գրքույկին կցված է առաջաբան, որ վերնագրված է «Առ քաջավարժ հմտացողս»: Գրքույկը բաղկացած է 63 էջից, առաջաբանից 4/5: Ծարադրված է հարց ու պատասխանի միջոցով, բաժանված է 35 գլուխների:

Գլուխ Ա. Համառոտութիւն երաժշտականի գիտութեան, թէ զինչ է.

Գլուխ Բ. Յաղագս գովութեան երաժշտութեան.

Գլուխ Գ. Յաղագս թէ ուստի և յումմէ՞ գտաւ երաժշտութիւն.

Գլուխ Դ. Յաղագս թէ Է՞ր վասն ութն ձայնքն:

Գլուխ Ե. Ո՞րպիսի բաղդատութիւն սորա.

Գլուխ 2. Յաղագս հին ձայնիցն, թե զի՞նչ և յումն՝.

Գլուխ Է. Յաղագս մասնակցութեան ձայնից.

Գլ. Ը. Յաղագս դարձման ձայնին.

Գլ. Թ. Յաղագս անուանց ութից ձայնից.

Գլ. Ժ. Յաղագս հեգմանց ձայնից.

Գլ. ԺԱ. Յաղագս Մեթոդոսի երաժշտականութեան.

Գլ. ԺԲ. Յաղագս թե յումն՝ գտաւ գիրն հայոց.

Գլ ԺԳ. Յաղագս չափաբերութեան տառից.

Գլ. ԺԴ. Յաղագս թե է՞ր վասն երեսուն և վեց է գիրն մեր.

Գլ. ԺԵ. Յաղագս չափաբերութեան վանկից.

Գլ. ԺԶ. Յաղագս ոտիցն, թե զի՞նչ և քանի՞.

Գլ. ԺԷ. Յաղագս անուանց և բաժանման ոտիցն.

Գլ. ԺԸ. Յաղագս չափից ոտիցն.

Գլ. ԺԹ. Յաղագս ենթադրութեան ոտիցն.

Գլ. Ի. Յաղագս ենթադատութեան վեշտասան ոտիցն.

Գլ. ԻԱ. Յաղագս թե ո՞րպիսի կերպիս իմանին եղանակադրութիւնք.

Գլ. ԻԲ. Յաղագս խազիցն երաժշտականութեան.

Գլ. ԻԳ. Յաղագս բացայայտութեան խազիցն.

Գլ. ԻԴ. Յաղագս մարմնոց և անմարմնոցն խազից.

(Էջ 59) Գլ. ԻԵ. Յաղագս անուանց խազիցն.

Գլ. ԻԶ. Յաղագս թե քանի՞ ձայն ունին իւրաքանչիւրն.

Գլ. ԻԷ. Յաղագս խազիցն, թե ո՞րպիսի ձայն ունին.

Գլ. ԻԸ. Յաղագս երաժշտութեան յունաց համատօտաբար.

Գլ. ԻԹ. Յաղագս խազիցն, թե քանի՞ ձայն ունին.

Գլ. Լ. Յաղագս խազիցն յունաց և բաղդատեցման մերոցս խազից.

Գլ. ԼԱ. Յաղագս մեծամեծ խազիցն յունաց.

Գլ. ԼԲ. Յաղագս նշանագծիցն յունաց.

Գլ. ԼԳ. Յաղագս նշանագծիցն յունաց.

Գլ. ԼԴ. Յաղագս բանաստեղծական երաժշտականութեան.

Գլ. ԼԵ. Յաղագս թե ուստի՞ հնարեցաւ այս բանաստեղծական երաժշտութիւն:

Վերջին գլուխը ամենաընդարձակն է և ընդգրկում է 88-ից մինչև 144 էջը:

Գապասախայլանը հարց ու պատասխանի միջոցով հարուցում է բազմաթիւ և բազմատեսակ հարցեր և տալիս այդ հարցերին

սպառիչ պատասխան: Հարցերի մեծ մասը վերաբերում են երաժշտության և բանաստեղծության: Քննության է առնում նաև աստղաբաշխական, բժշկական, երկրաչափությանը վերաբերող հարցեր:

Քննության է առնում երաժշտական ձայները: Ի՞նչ անուն ունեն իսկական ձայները: Առաջադրած հարցին պատասխանում է.

«Յօգնականապէս եղեալ են զանունս, բայց իսկականին և պիտանիք ըստ պղատնականն քնարի է եօթն, համապատասխան 7 մոլորակների՝ եղամանակ, երկամանակ, եռամանակ, քառամանակ, հնգամանակ, պտուտակ, որը է վեցամանակ (պարսկերէն կոչվում է եթեր կամ երկինք), յոթերորդը կոչվում է եօթամանակ:

Դրան աղբյուր դնում է և հայկականը և հունականը, որոնք ութ ձայն են, և տալիս է այդ տարբերության բացատրությունը, որ գիտական չէ և անհամոզիչ է:

Գապասախայլանը հայերի, հույների, պարսիկների, արաբների երաժշտական ձայները համարում է չորս, («իսկական ձայնքն որք ի յոյս է ընծայեցեալ, ի վերայ չորիցն են հաստատեցեալ տարերք»), որովհետև իմնված են բնության չորս տարերքի՝ հող, հոյժ, օդ, հոտ և աշխարհի չորս կողմի վրա (ՏՃ):

Հույները ձայնանունները կոչել են յոթ մոլորակների գոյության համապատասխան «բաղդատեցմամբ եօթանց մոլորակացն ի յոյս ընծայեցեալք են, որպէս թե եօթն գօտիք» (87—88):

Երաժշտական ի՞նչ եղանակներ ինչպե՞ս են ներագրում մարդուն: Գապասախայլանը այս հարցին տալիս է յուրօրինակ պատասխան: Նայած մարդը ի՞նչ գույն ունի, դրա համապատասխան ազդում է ձայնը. «յորպիսի ձայնէն քերկրի մարդն այն, որոյ գույնն սևադէմ, և յո՞րպիսի ձայնէն դեղնագույնն, սպիտակագույնն և այլն» (Էջ 100): Սևադէմ մարդկանց բնությունը մեղմ է և չոր և նրանց դեմ երգելի է նույնպիսի ձայնով. «զի բնութիւնք նոցա ի նոյնոյ ցնծացեալ քերկրի ի ձայնէ» (Էջ 104):

Գապասախայլանի առաջին և երկրորդ գրքոյկները պարունակում են միայն երգեր: Երգերի ճնշող մեծամասնությունը, ինչպէս տեսնում ենք, կրոնական է, նվիրված եկեղեցական տոներին, Աստվածածնին, Քրիստոսի կյանքին, նաև քիչ չափով աշխարհիկ երգեր՝ նվիրված վարդին, պուլպուլին, բարեկենդանին, զարնան, արևին և այլն:

Գապասախայլանն զբաղվում է նաև խազերի հարցով: Այդ խնդրին նա նվիրել է երրորդ գրքոյկի ԽԲ—Լ գլուխները (Էջ 56—74):

Ի՞նչ է երաժշտական խազը: Խազը երա-

ծըշտական մի գիծ է, որը գործիքի միջոցով հորինվել է օրհնաբանական երգերի համար: Խազերն ըստ ձևի լինում են՝ սրածև, թրածև, գրածև, ճղածև, օղածև, կտուցածև և այլն: Խազերը հորինվել են երաժշտական եղանակի պերճազարդության համար և մանավանդ Աստծո փառաբանության համար:

Խազերը հնարել են փիլիսոփա երգիչները կամ իմաստունները: Սուրբ հայրերը պարզել և կարգի են բերել խազերը: Հայկական խազերի թիվը հունականի նման 14 է (դեկադեսարա): Դրանցից ութը վերելակներ են և երգվում են բարձր, իսկ վեցը ստորիջյալներ են և երգվում են ցածր ձայնով: Խազերն ունեն հետևյալ անունները՝ երկար, սուր, ոլորակ, քեկորճ, զարկ, ծնկներ, ծունկ, թուր, փուշ, երկփուշ, խունճ, պեկորճ, պարույկ, ներքնախաղ: Բացի այս անուններից կան նաև ուրիշները:

Յուրաքանչյուր խազ ունի իր անունը և իր այլ և այլ ձայները, որ մենք անվանում ենք ճախարակ, իսկ հույները՝ գրոխտա:

Հունական խազերը հայկականի նման 14 են և կոչվում են դեկադեսարա: Դրանցից ութը վերելակ է և բարձր (որ հունարեն կոչվում է անիուսա), վեցը՝ ստորիջեալ՝ ստոր (դադիուսա): Գապասախայյանը համեմատում է հայկական խազերը հունականի հետ:

Գապասախայյանը խազերի մասին իտալիս գործածում է «խաղասացություն» քառը, որ բացատրում է «է բանիթուն երաժշտություն, որ ընդ բողաֆնար գիտություն միշտ զհոգեմազն եղանակե երգ. զի խաղասացության իսկական յատկություն է քարենուագ քաղցրահնչողություն» (էջ 71):

Գապասախայյանը հայկական խազերը համեմատում է հունականի հետ, հունականն ընդունելով 14: Այդ համեմատությունը կատարում է թե ըստ ձայների և թե ըստ ձևի: Համեմատությունը ցույց է տալիս հունականի և հայերենի նույնությունը: Թե առաջնությունը դրանցից որի՞ն է պատկանում, Գապասախայյանը ոչինչ չի ասում:

Այնուհետև նա շարունակելով ուսումնասիրությունը կանգ է առնում հունական և հայկական նշանագրերի վրա և ցույց է տալիս նրանց նմանությունը: Հունարենում ձայնավորի թիվը 7 է, իսկ հայերենում 8:

Այնուհետև քննության է առնում բանաստեղծությունը, բանաստեղծական երաժշտությունը, երաժշտությունը, չորս բուն ձայները, 12 ձայները, նրանց համեմատությունը, 7 ձայները: Բացատրում է, թե ինչո՞ւ հայկական և հունական երաժշտության մեջ ընդունված է 8 ձայն, ձայների քաժանումն ըստ 7 կլիմայի, ի՞նչ է եղանակը, ի՞նչ է ձայների շարժմանությունը, ովքե՞ր են հայ տաղերգուները (Նարեկացի, Ծոփռայի, Գրիգոր

Տաթևացի, Գրիգոր Վարդապետ Մերենց, Խաչատուր Կեչառեցի): Ովքե՞ր են շարականների եղանակը երգողները: Դրանք են՝ Սուրբ Սահակը, Մեսրոպը, Մովսես քերթողը, Անանիա Ծիրակացին, Հոհան Ծճնեցին, Հոհան Մանգակունցին, Պետրոս Գետադարձը, Գրիգոր Մագիստրոսը, Գրիգոր Վկայաները, Գրիգոր Սկևռացին, Սեփանոս Սյունեցին, Ներսես Ծնորհալին:

Առաջադրում է հարցեր՝ ի՞նչ է եղանակագրությունը, ի՞նչ է երգագրությունը: Եղանակագրությունը երգագրություն է, իսկ ի՞նչ է երգագրությունը: Այս հարցին տալիս է հետևյալ պատասխանը՝ երգագրություն է «քաջաշայտ գիտություն իմն, որ ուսուցանե վերադրել գեղանակս ձայնից» (էջ 114, գիրք երաժշտական): Այնուհետև բացատրում է հունական մի շարք եղանակներ, որոնց անունները չի թարգմանում:

Էջ 136-ում քննության է առնում միջնադարյան 7 ազատ գիտությունները՝ քերականությունը, հոնետությունը, տրամաբանությունը, թվաբանությունը, երաժշտությունը, երկրաչափությունը և աստղաբաշխությունը: Գրքի վերջում (էջ 187) գովերգում է երաժշտին և երաժշտությունը: «Բայց երաժշտական գիտություն ի միջի ընդհանուր գիտությունացն ծանօթութեանց՝ զանազանությամբ պանծայ մականունութեամբ: Երբեմն կոչի երգ ցնծութեան, երբեմն հրեղիհականն զօրութեանց, երբեմն աստուածայինն փառաց: Յիրաւի է երգ աստուածային փառացն, զորմէ ասի՝ Տեսի զՏէր նստեալ յաթոռ բարձրութեան և սերովքէքն կային շուրջ զնվա... աղաղակէին մի առ մի և ամէին Սբ, Սբ, Սբ, Տէր զօրութեանց, լի է ամենայն երկիր փառօք նորա»:

Այնուհետև հարց ու պատասխանի միջոցով պարզաբանում է մի քանի երաժշտական հարցեր:

Գրքույկն ավարտվում է հիշատակարանով՝ գրված չափածո:

Գապասախայյանը, ինչպես տեսնում է ընթերցողը, ստեղծագործական, բարձր կարողությամբ օժտված իր ժամանակի ակադեմիկոս դեմքերից մեկն է եղել և անտարակույս՝ վայելել է ժամանակակիցների խորր հարգանքը: Գապասախայյանը օժտված է բանաստեղծական մեծ տաղանդով: Տաղանդը նա դրել է ի սպաս եկեղեցուն, որովհետև այդ է եղել ժամանակի պահանջը: Նա գրել է բազմաթիվ ոտանավորներ կրոնական թեմայով նվիրված Քրիստոսին, Աստվածածնին, եկեղեցական քույր տոներին, եկեղեցական խոշոր գործիչներին թե հայ և թե օտար: Երգեր է նվիրել և էշմիածնին՝ արտահայտելով ջերմ զգացմունքներ Մայր Աթոռին:

Երգերի նյութ է դարձրել նաև աշխարհիկ երևույթներ, քայց ոչ մարդկային կենցաղը, այլ բարեկենդանը, զարուհը, արեգակը, հողը, ջուրը, հուրը (փիլիսոփայական թեմա), վարդը, սոխակը և այլն: Սիրո զգացմունքը տեղ չունի Գապասախալյանի ստեղծագործության մեջ:

Նա իր ժամանակի ականավոր տեսաբանն է հայկական երաժշտության մեջ: Նա քաջ տիրապետում է հունարեն երաժշտությանը, ինչպես և հունական լեզվին: Հունարեն մի շարք եկեղեցական երգեր թարգմանել է հայերեն: Հայկական և հունական եկեղեցական

երաժշտության մեջ անցկացնելով զուգամեկ տեսնում է նմանություն հայկականի և հունականի միջև, սակայն ազդեցության խնդիր չի շոշափում, չի նսեմացնում հայկականը, ընդունում է նրա ինքնությունը, առանց հայկականի մեջ տեսնելու հունական ուժեղ ազդեցությունը, ինչպես վարվել է Սպիրիդոն Մելիքյանը:

Որպես բանաստեղծ և հայ երաժշտության տեսաբան Գապասախալյանը եզակի դեմք է ժամանակաշրջանի հայ մշակույթի պատմության մեջ:

